

Azərbaycan damazlıq heyvandarlığı tarixindən

41
**XX ƏSRDƏ AZƏRBAYCANDA QURULMUŞ DAMAZLIQ
CAMIŞLIQ SİSTEMİ VƏ ONUN MÜASİR TƏLƏBLƏRƏ
UYĞUN BƏRPASI, YAXUD HƏMİN BAZA ƏSASINDA
YENİSİNİN YARADILMASI MƏSƏLƏLƏRİ HAQQINDA**

Eyyub Bəşirov,

*Azərbaycan Heyvandarlar Assosiyasiyasının prezidenti, Rusiya Federasiyası
Beynəlxalq Keyfiyyət Problemləri Akademiyasının həqiqi üzvü, akademik*

Azərbaycan camışçılıq elminin və təcrübəsinin qədim inkişaf tarixi, dərin kökləri, qaynaqları var. Xalqımız heyvandarlığın əsas istiqamətlərindən biri kimi bütün dövrlərdə camışçılığa xüsusi diqqət yetirmiş, qayğı göstərmişdir. Hər dövrə uyğun da cəlbədicə elmi və təcrübəvi nəticələr qazanmışdır.

Bunun da başlıca səbəbi camışın, camışçılığın yüksək iqtisadi səmərəliliyi, əhalinin camışa böyük məhəbbəti, ona ailənin, evin dolanışığı mənbəyi kimi baxması, həm də əl-verişli yerli iqlim şəraiti, bol yeni bazası, bol su hövzələrinin, su mənbələrinin mövcudluğu.

Belə münbit şəraitdə ələ dövrlər olub ki, Azərbaycanda ümumi nəxirən 50-60 %-ni camış təşkil edib. Hətta SSRİ dövründə İttifaq üzrə saxlanılan camışın 85 %-i Azərbaycanda idi. Qalan 15 %-i isə qonşu respublikalarda yaşayan yerli azərbaycanlılar tərəfindən bəslənirdi. Yeni camış həmin respublikalara Azərbaycandan keçib, azərbaycanlılar aparıb.

Azərbaycan camışın əhəlləşdirildiyi ilk ölkələrdən biridir. Bunun da tarixi eramızdan 4-5 min il əvvələ təsadüf edir.

Özünəməxsus heyvandarlıq mədəniyyətinə malik xalqımız camışçılıqda da zəngin yemləmə-bəsləmə, yetişdirmə, damazlıq-seleksiya, cins yaratma ənənələri yaradıb.

Azərbaycan camışının yüksək keyfiyyət göstəriciləri onu həmişə fərqləndirib. Bu da bütün dünyada ona göstərilən marağın artmasına səbəb olub.

XX əsr bir dövr kimi Azərbaycanda heyvandarlıq, o cümlədən də camışçılıq elminin və təcrübəsinin yüksək inkişafı ilə xarakterizə olunur.

Bu mövzu çox genişdir, haqqında saatlarla, günlərlə danışmaq olar. Ancaq istərdim, qısa da olsa, bəzi məqamlar, faktlar üzərində dayanım.

Öncə onu qeyd edim ki, ötən əsrin birinci yarısının ortalarından Azərbaycanda çox güclü camışçılıq elmi məktəbi yaradıldı. Bu məktəbin də başında Azərbaycan camışçılıq elminin korifeyi professor Ağaxan Ağabəyli dururdu.

Camışçılıq bir elm sahəsi kimi, 60-cı illərin ortalarındakı bütün aspektlərdən araşdırıldı, tədqiq edildi, öyrənilədi. Təkcə Azərbaycan elminə deyil, bütövlükdə dünya elminə çox dəyərli ideyalar, müddəalar gətirildi, nəticələr əldə edildi. Bunlar da camışçılıq təcrübəsində uğurla öz təsdiqini tapdı.

Camışçılıq elminin və təcrübəsinin inkişafına hədsiz uğur gətirən süni mayalanmanın tətbiqi dünyada ilk dəfə Azərbaycanda gerçəkləşdi. Bu iş 1935-1938-ci illərdə professor Ağaxan Ağabəyli və professor Müseyib Mədətov tərəfindən aparıldı.

Lakin 1951-1954-cü illərdə bizim tərəfimizdən dünyada ilk dəfə olaraq camışda süni mayalanmanın orijinal, progressiv metod və texnologiyaları işlənilib hazırlandı və dünya heyvandarlıq təcrübəsində bu gün də uğurla tətbiq edilməkdədir.

Bundan əlavə 1955-1963-cü illərdə kəllə toxumunun – 78%-də (quru buzda) - 1960 -də (maye azotda) dondurub uzun müddət saxlanılmasının metod və texnologiyalarını, 1954-1958-ci illərdə isə ən orijinal metod, **(Bu metoda elmdə Bəşirov metodu deyilir – red.)** kəllə çoxalma üzvünün cərrahi yolla 30-45° kəsilib yana çıxarılması metodu, 1954-1956-cı illərdə camışların yay-düşərgə şəraitində yemləndirilib saxlanılması, bəslənilməsi metodunun tərəfimizdən işlənilib hazırlanması camışçılıq elminə gətirilmiş yeniliklərdir ki, bunlar da camışçılıq təcrübəsinin möhkəm elmi bazasının, elmi əsasının dayaqları, sütunlarıdır.

Yeri gəlmişkən, qeyd edək ki, bu metodlar indi də qabaqcıl camışçılıq ölkələrindən – Hindistan, Pakistan, Misir, Bolqarıstan, İtaliya və s. ölkələrdə geniş tətbiq edilir.

Adı çəkilən metodların işlənilib hazırlanması ölkəmizdə güclü damazlıq sisteminin qurulmasına münbit şərait, geniş imkanlar yaratdı. Bununla bağlı aparılan işlərin nəticəsi kimi təkcə bir faktı gətirmək yerinə düşər.

Belə ki, 1954-1987-ci illər arasında Azərbaycanda 1 respublika, 2 vilayət, 56 rayon dövlət dövlət-damazlıq stansiyaları, müxtəlif təsərrüfatlarda 1500-ə qədər, süni mayalanma məntəqələri, həmçinin 1951-ci ildə Neftçala rayonunun Xolqarabucaq kəndində, 1954-cü ildə Sabirabad rayonunun Sarıcalar kəndində Kür-Araz, Təcrübə Stansiyasında, 1956-cı ildə Az ETHİ-da, 1972-1976-cı illərdə Neftçala rayonunun M.B.Qasimov adına sovxozunda yaradılmış elmi-tədqiqat süni mayalanma laboratoriyaları fəaliyyət göstərirdi.

1950-1987-ci illər arasında Azərbaycanda mövcud olmuş 294-damazlıq heyvandarlıq təsərrüfatından 46-sı Azərbaycan camışı üzrə idi. Şəkidəki Daşüz camışlıq təsərrüfatı isə keçmiş SSRİ-də yeganə damazlıq zavodu idi. Professor Ağaxan Ağabəylinin rəhbərliyi və bizim iştirakımızla yaradılmış «Azərbaycan» camış cinsinin nüvəsi də məhz bu təsərrüfatda qoyuldu.

Azərbaycanda qurulmuş, oturuşmuş damazlıq sisteminin nailiyyətləri, süni mayalanmanın metod və texnologiyalarının təcrübədə tətbiqi dünya ölkələrində geniş istifadə olundu. Fransa kimi böyük bir ölkə bizim tövsiyyələrimiz, təcrübələrimiz əsasında öz texnologiyalarını, fransız texnologiyasını yaratdı. Çili, Hindistan, Əlcəzair, Bolqarıstan,

İtaliya, Əfqanıstan öz damazlıq heyvandarlıq sistemlərini bizim, Azərbaycanın, təcrübələrini əsasında qurdular.

Məsələn, 1964-1966-cı və 1968-1970-ci illərdə bizim Əlcəzairdə apardığımız elmi tədqiqatların, araşdırmaların əsasında ölkədə damazlıq, heyvandarlıq sistemi yaradıldı. Süni mayalanma stansiyaları təşkil edildi. Müasir texnologiyalardan istifadə olunması, süni mayalanmanın geniş tətbiqi qısırlığı aradan qaldırdı.

Hər 100 ana inəkdən 100-102 buzov, hər 100 ana qoyundan 111 bala alındı. Halbuki, Əlcəzairdə ötən əsrin 60-cı illərinin ortalarına qədər 100 ana inəkdən 58 baladan yuxarı göstərici olmamışdı.

Bizim təcrübələrimiz əsasında o dövrdə əldə edilmiş həmin nəticələr, rəqəmlər Şimali Afrika Respublikalarında görünməmiş rekord göstərici idi. İnəkdən alınan balaların sayı isə dünya rekordu idi.

O, illərdə həmin bölgədə, həmin ölkələr arasında ilk dəfə olaraq Əlcəzairdə damazlıq-seleksiya, dövlük-damazlıq, süni mayalanma stansiyalarında, məntəqələrində çalışacaq mütəxəssislər korpusu da yaradıldı.

1961-ci ildə bizim Hindistandan seçib göndərdiyimiz rekord camış genefondu («Mürreh» cinsli camış və kəllərin) və Azərbaycan damazlıq təcrübəsinin əsasında Bolqarıstanda professor Aleko Aliksiyev və bu sətirlərin müəllifi ilə birlikdə «Bolqar mürrehi» cinsi yaratdılar. Bu cins indinin özündə də dünyada ən məhsuldar cins hesab edilir.

1964-cü ildə, sentyabrın 6-dan 14-ə kimi, İtaliyanın Trento şəhərində keçirilən V Beynəlxalq Konfrans dəvət olunmağım, bu mötəbər elmi məclisdə «Camışların törəyib çoxalmasının biologiyası və süni mayalandırılması» mövzusunda məruzəsinin qızıl medala layiq görülməsi təkcə bir alimin uğuru deyildi. Bu Azərbaycan camışçılıq elmi məktəbinin beynəlxalq elmi ictimaiyyət tərəfindən tanınması, təqdir edilməsi, böyük nüfuzunun təzahürü idi.

Bütün bunlardan söhbət açmaqda məqsəd oxucularda Azərbaycan camışçılıq elmi və təcrübəsi, çətin zəhmətlər, gərgin elmi axtarışlar, tədqiqatlar, böyük təşkilatçılıq işləri hesabına yaradılmış damazlıq sistemi haqqında müəyyən təsəvvür yaratmaq, onlara bilgi vermək idi.

Bu baxımdan oxuculara təqdim etdiyimiz aşağıdakı yazılar olduqca maraqlıdır. Doğrudur, həmin yazıların bəziləri yazıldığı dövrün tələblərinə, şəraitinə uyğun yazılıb. Bu səbəbdən, ilk baxışdan köhnə, deyilmiş söz kimi görünə bilər. Məsələn: «Gənc sağıcının nailiyyətləri» adlı yazı 1967-ci ildə yazılıb. Amma, dərinə getdikcə, camışçılığa münasibəti, camışçılıq elmi fikrinin, camışçılıq təcrübəsinin uğurlarını, alınan nəticələri, faktları, rəqəmləri gördükdə ilkin təəssüratın yalnız olduğu aydınlaşır. Çünki həmin yanaşma, həmin rəqəmlər bu gün də aktualdır, elə sabah da aktual olacaq. Bəli, elmdə də, elmi təcrübədə də, o cümlədən, camışçılıq təcrübəsində də öz aktuallığını itirməyən, dəyişməz ideyalar, fikirlər, elmi qənaətlər var ki, bunların da son ucu yüksək məhsuldarlıq, bolluq, firavanlıqdır.